

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Амитхашинская средняя общеобразовательная школа»

Согласовано:

ЗДВР

Болотова Д.А.

« 02 » 09 2023 г.

Утверждаю:

Директор

Аюров Б.Б.

« 02 » 09 2023 г.

Рабочая программа

по внеурочной деятельности курса

«Буряад арадай ёһо заншалнууд»

социально-гуманитарного направления

для 10-11 классов

Количество недельных часов -1

Количество часов в год 34

Составитель: учитель бурятского языка,

Дармаева Баирма Дармаевна

2023-2024 уч.г.

Тайлбари бэшэг

Буряад арадай ёһо заншалнууд хэдэн зуун мянган жэлэй саанаһаа эхиеэ абана. Буряад зон гээшэ хүндэмүүшэ, уримгай, налгай зантай, эртынгээ ёһо заншалые хүндэлдэг арад юм.

Урда саһаа хойшо абажа ябаһан бүхы ёһо заншалайнгаа баялигуудые хүүгэдтэ ойлгуулха, зааха шухала. Түрэнэн эхэ эсэгээ, үндэр наһатайшуулые хүндэлхөөр, уг гарбалаа һайн мэдэхээр үхибүүдые хүмүүжүүлхэ гээшэ багшын нангин уялга болоно.

Арадай уг залгамжалха зүйлэй заншал, ёһо гурим, хэм хэмжээн хүнэй боди шэнжые һайнаар ажаглан, шэнжэлэн танижа тогтоохо программын гол зорилго болоно.

Зохёохы эрдэм мэдэсэ, зан абари, шанар шэлэхэ, харилсаан, бээе абажа ябаха ёһо журамые олон жэлэй ажаглалтаар тодорхойлһон байнаб. Эдээгээр хүнэй хэб шэнжые таниха, эрхимлэжэ хүндэлхэ, хайра талархал үзүүлхэ ёһо бии.

Бултанай мэдэнээр һурагшадта мэдэсэ үгэхэһөө гадна, һурагшадые һайн һайхан абари зантайгаар, түрэл арадтаа, түрэлхи хэлэндээ унтаршагүй дурлал хүмүүжүүлхэ ёһотой ха юм. Тиимэнээ бага наһанай һурагшад сэдхэлээрээ мэдэржэ, удхыень, сэдэбыень, гол сурталыень ойлгожо, хадуун абаханаа гадна, элинсэг хулинсагайнгаа ёһонуудые, заншалнуудые, сэсэн һургаалнуудые гүнзэгыгөөр ойлгожо, бодожо үзэжэ, оршон тойронхи байдалда бээе абажа, ерээдүй аха наһанайнгаа ажабайдалда хэрэглэжэ һураха болоно.

Һурагшын урда оршон тойронхи байдалай баялиг нээжэ үгэхэһөө гадна, хүн зоной харилсаа, ажабайдалай гоё һайханиие ойлгуулжа, амидарха арюухан гэнэн мэдэрэл түрүүлжэ, бодото байдалда өөрын хандаса үхибүүн бүхэнэй үгэжэ шадаха дүршэл бүрилдүүлхэ болоно.

Һурагшадаа тойроод байһан байгаалиингаа баялигта ехэ наринаар хандажа, гамнажа, түрэл нютагаараа, түрэлхи хэлээрээ омогорхожо ябахые зааханаа гадна, тэдэнэй хэлэлгэ хүгжөөхэ, үгын нөөсэ баяжуулха, хэлэлгын дадал үргэдхэхэ гэнэн зорилго табигдана.

Энэ программа 10-хиин һурагшадта табигдаа.

Олгогдохо дүй дүршэлнүүд:

- аха хүниие хүндэлжэ һураха;
- эжы абынгаа нангин захил заабариинь хадуужа абаха;
- һайн һайхан һургаал заабаринуудые сахижа ябаха;
- байгаалидаа наринаар хандаха;
- үндэнэн буряад наадануудаа мэдэхэ;
- буряад эдее хоолой зүйлнүүдые мэдэхэ;
- малай аша туһа мэдэхэ;
- ёохорой дуунуудые дуулажа, хатаржа шадаха;
- арадай аман зоёолнуудые мэдэхэ, хэрэглэжэ шадаха.
- Буддын шажан тухай ойлгосо абаха;
- уг гарбалаа мэдэхэ, галл гуламтаяа сахижа ябаха.

Һурагшад оршон тойрон байһан ажабайдал тухай мэдэсэ абаад гараханаа гадна, эдэ шадабаринуудаа саашань хэрэглэжэ шадаха, хүнүүдээр харилсажа, өөрынгөө һанамжа хэлэжэ шадаха дадалтай болоно.

Хэнэн ажалай дүн харуулга:

- арадай аман зоёолой суглуулбари хэблэлгэ;
- уг гарбалайнгаа модые түрэлхидэйнгээ туһаламжаар бүтээхэ;

-Ага нютагайнгаа ёно заншал баримталан үнгэргэгдээн класчаа гадуур хэшээлнүүдэй диск гаргах;

-«Бууралһаа үгэ дуула, болоһонһоо ама хүрэ», «Хүн болохо багаһаа, хүлэг болохо унаганһаа» гэнэн түгэсхэлэй һайндэрнүүдые үнгэргэхэ.

Тематическа түсэб

№	Темэ нүүд	Үгтэһэн саг	Удха
1.	Һайн һанаатай, һайхан сэдхэлтэй ябагты. Аха хүниие хүндэлэлгэ. Исследовани хэжэ, брошюра гаргах.	3	1.Аха хүндэ «та» гэжэ хандаха. 2.Гэртэ ороходоо, аха хүнһөө урда бү оро, бү гара. 3.Аха хүнэй дээдэ талада гараад һуужа болохогүй. 4.Аха зоной зугаада оролсохогүй, шагнаад һуухагүй. 5.Айлшанай орожо ерэхэдэ, шоройгоо хамажа байгаа һаа, орхихо, гаража ябатырынһ хүлээхэ. 6.Аха хүнэй урдуур гарахагүй.
2.	Эхэ эсэгээ хүндэлэлгэ. Ролевой нааданууд.	2	1.Эжы абадаа , ахай абгайдаа «та» гэжэ хандаха. Аба эжынгээ урдаһаа бү дуугара. 2.Аба эжыдээ худалаар бү хэлэ. Аба эжынгээ захил заабариень дүүргээд яба (хубсаһандаа, гэр бараандаа наринаар яба). Аха дүүнэртээ туһалха, абаад ябаха.
3.	Һайн һайхан һургаал заабаринууды сахижа яба. Проект бүтээлгэ	5	1.Айлда ороходоо, малгайгаа аба, захаяа буулга. Боро хараанаар газар ехээр бү шууялдагты, бү хашхарагты. 2.Һалгай гараараа, хурганайнгаа һалаагаар хүнһөө юумэ бү аба, бү үгэ. Гэртээ орохо гарахадаа, үүдээ бү үдхэлэгты. Гэртээ эшхэржэ, гүнгэнэжэ бү яба. 3.Ташаагаа, шанаагаа тулаад, хармаандаа гараа хээд, хүнэй хажууда бү зогсо. 4.Хараал үгэнүүдые бү хэрэглэ, бү хэлэ. Түлээгээ оруулаад, пэшэнэйнгээ хажууда дээрэнээ бү хая. 5.Богоһо дээрэ гэшхээд байхагүй, үүдээ алдалжа байхагүй. Аха хүнэй урдаһаа хүлөө тиихэгүй.

4.	Байгаалитай барисаатайбди. Исследовани хэхэ		1.Ургамалнуудые гэмтээхэгүй.Амитадые алахагүй. Тахилгатай газарта нарин ябаха, юумыень барихагүй. 2.Урадхал уһа бү бузарлагты, сайдам бү оруулагты.
5.	Үндэһэн буряад нааданууд.	3	1.Шагай наадалга. 2.Тоолуурнуудые сээжэлдэлгэ. 3.Жороо үгэнүүдтэй танилсалга. Тэршээ нааданууд.
6.	Эдээ хоол. Буряад арадай хоол тухай исследовани хэхэ	2	Мяхан табак: бууза, бүхэлеэр мяхан, шудхагдаһан хотон шуһан, хирмаса, лабшаатай шүлэн, хоторгойн шуһан, орёомог, борсо, арбинтай эльгэн.
7.	Табан хушуу мал. Малай аша туһа тухай буклет гаргаха	2	1.Урдандаа буряад зоной үдхэжэ харууһалжа байһан мал тухай хөөрөөн. 2.Малай аша туһа. Малай түл.
8.	Урданай буряад дуунууд. Дуунуудые сээжэлдэхэ	2	1.Ёохорой дуунууд. 2.Буряад арадай дуунууд (баярай, ажалай, һайндэрэй). .Үлгын дуунууд
9.	Онһон үгэнүүд. Брошюра гаргаха	2	1.Буряад зоной ажабайдал. 2.Ажал хүдэлмэри.
10.	Таабаринууд. Брошюра гаргаха	2	
11.	Бурхан ба буян.	2	1.Буддын шажан тухай ойлгосо (ямар ажабайдалһаа буряад зон Буддын шажанда орооб?). 2.Үльгэр, домог, маани, мэгзэм. «Ном табилга ямар удхатайб» (Дасанда экскурсыар ошолго).
12.	Аба эжы хоер. Һургаалнуудые суглуулжа, брошюра	1	1.Үхибүүн багадаа эхэ эсэгын нэрээр, эхэ эсэгэ үтэлхэдөө үхибүүнэй нэрээр .Аба эжын һургаалнууд хэды һайхан бэ.

	хэхэ		
13.	Түрэл гарал тухай. Уг гарбал. Проект бэшэхэ	2	1.Уг гарбал тухай. Минии уг гарбал. 2.Буряад зоной ажабайдал (7 үеын түрэл). .Буряад зоной уг гарбал тухай түүхэ, домог.
14.	Гэр ба байдал. Һэеы гэр тухай исследования хэхэ.	1	1.Гэр соохи бараанай тусгаар өөрын ёһо гурим (гэрэй зөөри, хэрэгсэлэй нэрэнүүд). .Гал тухай домог. .Нүхэдгүй хүн ябажа болохогүй.
15.	Сагаалган. Проект бэлдэхэ.	2	1.Сагаалганай түүхэ, гурим. 2.Сагаан эдээн. Мяхан эдээн. .Буряад арадай нааданууд.
16.	Хубсаһа хунар.	2	1.Буряад арадай үмдэхэ хубсаһа хунар(дэгэл, малгай, бэһэ, гутал). 2.Дэгэлэй тобшонууд, хамсы, энгэр.
17.	Һайн һанаатай, һайхан сэдхэлтэй ябагты.	1	
18.	Эжы абынгаа дайдада эзэн боложо һуухадаа... Исследования хэхэ.	2	1.Нютагаймнай нуурнууд. 2.Нютагаймнай уула, обоонууд. Амидхааша нютагайм түүхэ. .Түрэхэн нютагайм алтан гартан.
19.	Буряад арадай домог	1	1. Хори буряад тухай домог. Балжан Хатан тухай домог.
20.	Арадай ёһо заншалнуудта түшэглэн (элүүр энхын булан).	1	
21.	Үхибүүн багадаа эхэ эсэгын нэрээр, эхэ эсэгэ үтэлхэдөө үхибүүнэй нэрээр	1	1.Уг гарбал тухай(минии уг гарбал). .Аба эжын һургаалнууд хэды һайхан бэ. .Аба эжынгээ аша харюулха.

22.	Арадай ёһо заншалнууд соо Алтанай дуһалнууд байдаг юм.(Х. Намсараев). Проект бэшэлгэ.	1	1.Дэгэлэй тобшонууд, хамсы, энгэр. .Бурядуудай ажабайдалһаа (үхэр, хонин, адуун, ямаан, тэмээн).
23.	Буддын шажан тухай ойлгосо.	2	1.Шажан мүргэл тухай бодолнууд. .Гэгээн багшын хургаалнууд. 2.«Ном табилга» ямар удхатайб. .«Хии мори хиидхэлгэ» ямар удхатайб.
24.	Сагаалган.	1	1.Сагаалганай түүхэ, гурим. Зурхай, литэ тухай. Эрын 9 эрдэм (Монгол бүхэнүүдэй алдар соло)
25.	Буряад зоной эдээ хоол. Эдээн тухай проект бэлдэхэ.	2	1.Сагаан эдээнэй дээжэ. 2.Талха таряанай зүйл. .Мяханай зүйл.
26.	Буряад арадайм онтохонууд	1	
27.	Буряад ёһо заншалнууд. Проект бэшэлгэ.	2	1.Мориной соло дуудалга. 2.Үхибүү үлгэдэ оруулалга ба үһэ абалгын найр. .Һэеы даралга (хэлгэ).